

УДК 66.061.34

МАТЮХОВ Д. В., НТУ «ХП»,
КИСЕЛЬОВА Н. М., НТУ «ХП»

ВПЛИВ СПОСОБІВ ОБРОБКИ ЯДРА НАСІННЯ СОНЯШНИКА ТИСКОМ НА СТУПІНЬ РУЙНАЦІЇ КЛІТИННИХ СТРУКТУР

В статье предложена методика определения фактического содержания неструктурированных клеток в масляном материале. Приведенные данные характеризуют способность к экстракции жмыха, полученного непосредственно из ядра подсолнечника в зависимости от условий прессования. Сделаны выводы о влиянии последних на результат экстракции.

Technique of the actual content determination of undestructed cells in oil-bearing material has been proposed in the paper. Data for characterizing of extractive ability of oil-cake, obtaining directly from sunflower kernels in dependence on pressing condition were received. Conclusions about advantages and shortcomings for each case have been done.

Постановка проблеми. На теперішній час існує ряд досліджень, [1, 2] в яких розвивається ідея використання ядра насіння соняшника [3] у процесах пресування і екстракції, які об'єднує вилучення з цього виду сировини олії. Повнота, швидкість вилучення олії разом з якістю отриманих продуктів становлять головний інтерес досліджень у даному напрямку.

Раніше [4, 5] була показана принципова можливість отримання за схемою: „пресування ядра соняшнику – екстракція” шроту із вмістом олії близько 1,5 %. Але наскільки ця цифра розкриває потенціал процесу, і в якій залежності знаходиться цей

показник від умов переробки ядра - залишається питаннями, до повного висвітлення яких ще далеко. В усіх згаданих джерелах у якості міри придатності до екстракції макухи, отриманої прямим пресуванням ядра насіння соняшника є так звана „кількість розкритих клітин”, яка за прийнятими в аналітичній практиці методиками [6] може визначатися або як функція ступеню подрібнення, або за методом моментального збовтування. Жоден з цих методів не підходить для характеристики даного продукту, оскільки макуха не проходить стадію подрібнення, має відмінну від звичної структуру, а отже і вміст так званої „вільної олії”. За результатами аналізів [4, 5] кількість розкритих клітин у макусі становить 70 – 86%, що не відповідає рівню залишкової олійності 2 – 4%. З робіт [7, 8] також відомо, що швидкість екстракції з нерозкритих клітин олійної сировини дуже мала: до декількох відсотків за перші години, а потім вона різко зменшується.

Мета дослідження. Запропонувати адекватну кількісну характеристику придатності соняшникової макухи до екстракції. Встановити залежності показників ефективності екстракції від тиску металевих частин пресу на соняшникове ядро та способу реалізації тиску.

Теоретичне обґрунтування ідеї. За основний постулат було взято припущення, що всі клітини олійного матеріалу в результаті пресування принципово поділяються на розкриті та нерозкриті. Приймаючи, що час ефективної екстракції з нерозкритих клітин перевищує час, необхідний для вилучення олії з розкритих як мінімум на порядок-два, приходимо до висновку, що в умовах лабораторної екстракції в межах годин можна відокремити олію, яка знаходиться у розкритих клітинах від тієї, що залишається в закритих.

За визначенням „кількість розкритих клітин” – це частка розкритих клітин від їх первинної кількості. Якщо олія по клітинах розподілена рівномірно, можемо замінити кількість клітин на кількість олії, в них. Тоді, щоб знайти кількість розкритих клітин потрібно знати кількість олії у наважці сировини і кількість олії у закритих клітинах отриманого з наважки матеріалу. Однак не завжди є можливість дослідити початкову сировину чи визначити втрати речовини матеріалу. Тому простіше перейти до кількості нерозкритих клітин у матеріалі, визначивши її як відношення вмісту олії у цих клітинах до загальної олійності матеріалу. Потрібно зауважити, що при цьому може порушуватись припущення про рівномірний розподіл в матеріалі за олією: кількість вільної олії може бути різним. Тому для макух і шротів пропонується кількість олії із закритих клітин відносити до абсолютно сухої речовини обраного продукту (знежиреної чи не знежиреної, виходячи з конкретного випадку).

Експериментальна частина. Як саме знайти кількість олії, що залишається у закритих клітинах, дає уявлення картина експерименту, представлена схемою (див. рис. 1).

Для цього ядро насіння соняшника (високоолійний сорт „Пузанок” вологістю 4%) піддавали пресуванню на лабораторному гідравлічному пресі у два способи: між металевими пластинами в один шар; в зерному циліндрі. Таким чином далі отримували дві серії даних, в залежності від тиску пресування. Кількість олії, виділеної після пресування, не визначалась. Мета першого етапу екстракції – у порівнянні оцінити ефективність вилучення олії у раціональних умовах. Другий етап екстракції за задумом повинен був прибрати всю олію з розкритих клітин макухи. Після чого в отриманому шроті за стандартною методикою визначалась залишкова олійність з обов’язковим розтиранням гранул чи пелюстки макухи до пилоподібного стану.

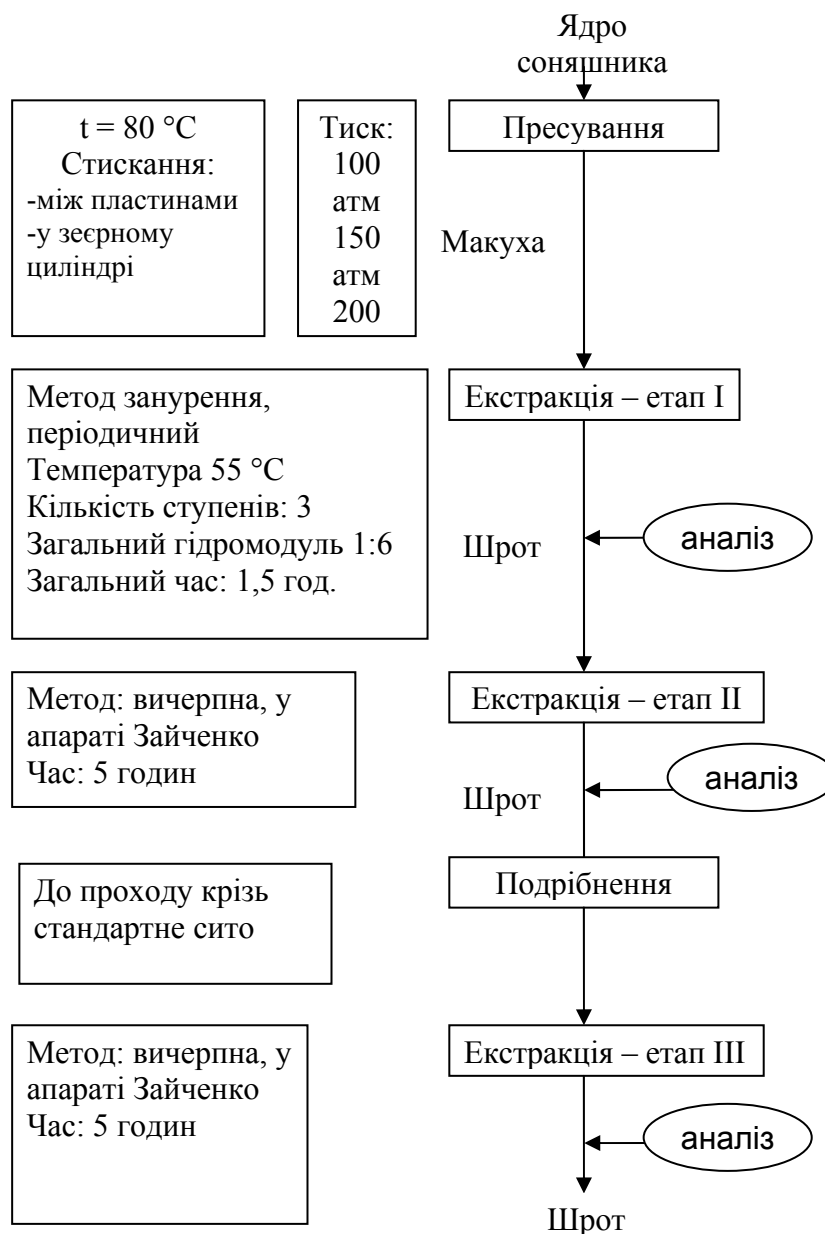

Рис. 1 План-схема експерименту

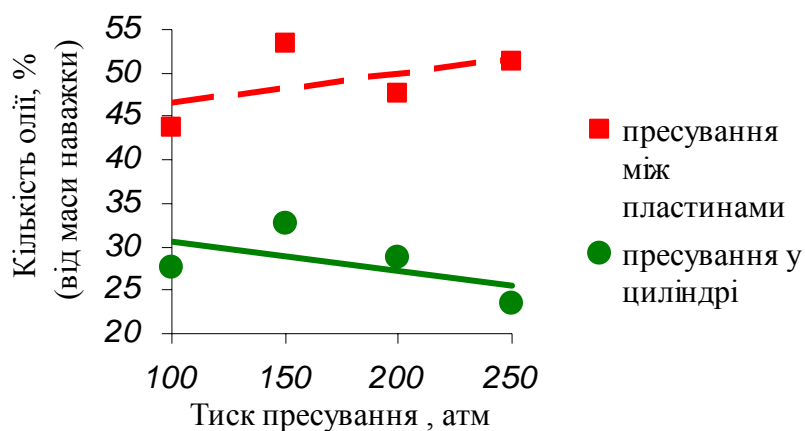

Рис. 2. - Кількість олії, вилученої з макухи екстракцією в залежності від умов пресування (етап I)

На рисунках 2 – 4 подано результати експерименту. Слід звернути увагу, що кількість екстрагованої олії відносилась до маси наважки того продукту, який

екстрагувався в перерахунку на абсолютно суху речовину. Для шроту у зв'язку з малою його кількістю вміст вологи приймався рівним нулю. Шрот підсушувався перед наступним етапом екстракції до постійної ваги.

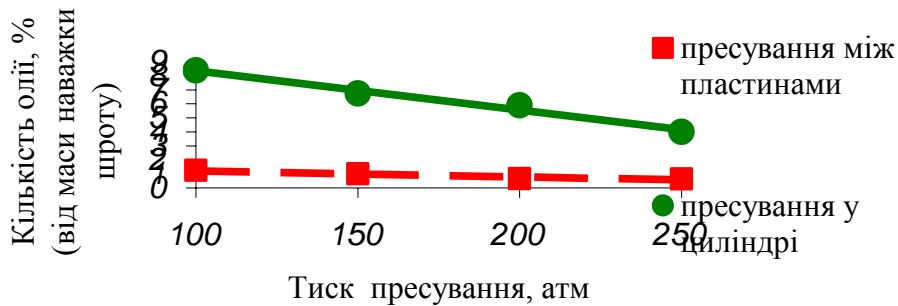

Рис. 3 - Кількість олії, вилученої зі шроту в залежності від умов пресування (етап II)

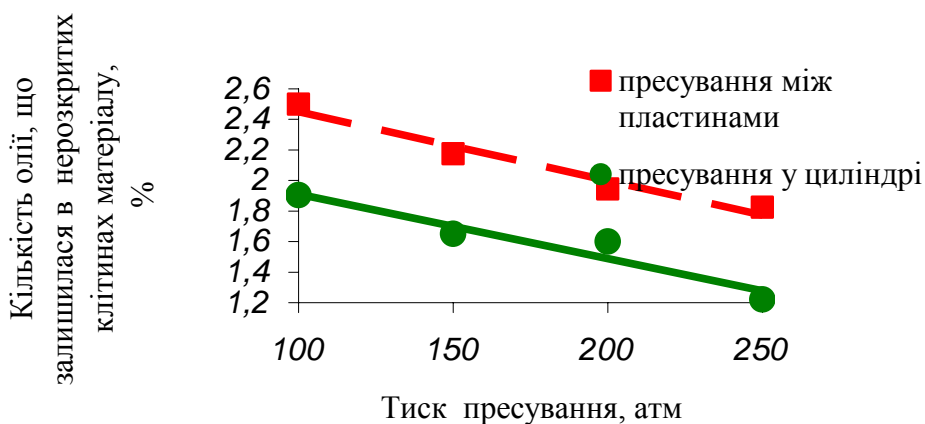

Рис. 4 - Вміст олії у нерозкритих клітинах матеріалу в залежності від умов пресування (етап III)

Обговорення результатів. Випадкові явища, такі як коливання температури під час пресування, неоднорідність маси соняшникового ядра, нерівномірна якість поверхні пластин, втрати матеріалу крізь зерні щілини не дозволяють з високим ступенем відтворення визначити кількість олії, яку отримують під час першого етапу екстракції, але можна констатувати, що у таких лабораторних умовах: час – 2 години, гідромодуль 1:6, трикратна заміна розчинника (петролейний ефір) з пелюстки, отриманої пресуванням між пластинами видаляється від 45 до 52 % олії (рис.2) проти 22 – 33% - з гранул (продукту пресування у зерному циліндрі). Це підтверджує, що форма і структура пелюстки прямого пресування вигідніше для екстракції. Вплив тиску з огляду на розподілення результатів майже непомітний.

Олію, що проекстрагувалась на першому етапі з пелюстки можна сміливо віднести до «вільної», тобто такої, що знаходиться на макроповерхні матеріалу і для вилучення якої роль молекулярної дифузії є незначною. Це доводить рис. 3. Кількість олії, яка видаляється з пелюстки на цьому етапі незначна (від 1 до 0,5 % від маси наважки). Навпаки – кількість проекстрагованої олії з гранул під час другого етапу (вичерпної екстракції з розкритих клітин.) повільно продовжує зменшуватись в залежності від тиску пресування соняшникового ядра з 8,5 % до 4,5 %.

На рис. 4 подано результати визначення кількості олії в закритих клітинах шроту. Взяті як відношення олії закритих клітин до маси шроту, цей показник добре і наочно характеризує придатність до екстракції макухи, отриманої за відповідних умов. З рис. 4 видно, що ступінь руйнації клітин в гранулах, отриманих пресуванням в зерному

циліндрі, вище ніж у пелюстці. Кількість олії в закритих клітинах становить для гранул від 1,2 до 1,9 % в залежності від тиску пресування. Для того ж інтервалу тиску пелюстка містить в закритих клітинах 1,9 – 2,5 % олії.

Висновки. В результаті дослідження запропоновано нову характеристику придатності олійного матеріалу до екстракції і методику її визначення. Винайдено, що для пелюстки і гранул, отриманих безпосередньо з ядра насіння соняшника, прийнятним тиском пресування може вважатись тиск 200 – 250 атм., що відповідає рівню цього технологічного показника у сучасних, але морально застарілих шнекових пресах. Вміст олії у закритих клітинах шроту становить за цих умов від 1,2 до 2 %.

Список літератури: 1. Дослідження впливу підготовки ядра соняшнику на повноту екстракції олії // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф., 4-6 червня 2008 р., Харків: у 2 ч. – Ч.2 / оргкомітет: *Л.Л.Товажнянський* (голова). – Харків: НТУ «ХПІ», 2008. – 464 с. - С. 19. 2. Дослідження екстракції олії з пелюстки ядра соняшника органічним розчинником // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф., 4-6 червня 2008 р. Харків: у 2 ч. – Ч.2 / оргкомітет: *Л.Л.Товажнянський* (голова). – Харків: НТУ «ХПІ», 2008. – С. 20. 3. *Іхно М. П.* Науково-практичні основи отримання та використання харчового безлушпинного ядра соняшника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора техн. наук : спец. 05.18.06 «Технологія жирів, ефірних масел та парфумерно-косметичних продуктів» / М. П. Іхно. – Харків, 2007 – 30 с. : іл., табл.. – Бібліогр.: с. 24-28. 4. Звіт про науково-дослідну роботу «Розробка теоретичних основ технології нових харчових продуктів з використанням рослинних білків» / *М. П. Іхно* [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Харківський державний політехнічний університет. – Харків, 2000. – 44 с., № держреєстрації 0198U005688. 5. Отчет о научно-исследовательской работе «Разработка технологий новых пищевых продуктов на основе ядра семян подсолнечника – заменителя животных белков и жиров» / *Н.П. Іхно* [и др.] ; М-во образования и науки Украины, НТУ «ХПІ». – Харьков, 2003. – 87 с., № госрегистрации 0101U001800. 6. Лабораторный практикум по технологии производства растительных масел / *В.М. Конейковский, А.К. Мосян, Л.А. Мхитарьянц, В.Е. Тарасов.* – М.: Агропромиздат, 1990. – 191 с. 7. Исследование по экстракции масличных семян / *А. М. Голдовский* // Труды ВНИИЖ // Технология и химия производства растительных масел. – 1952. – Выпуск XIV. – 160 с. 8. *Гавриленко, И. В.* Маслоэкстракционное производство. – М. : Пищепромиздат, 1960. – 245 с.

Поступила в редколлегию 03.06.2009